

УДК 343.79(477)

О.С. ОЛІЙНИК, Національна академія
внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ҐРУНТОВИМ ПОКРИВОМ (ПОВЕРХНЕВИМ ШАРОМ) ЗЕМЛІ (СТ.239¹ КК УКРАЇНИ)

***Ключові слова:** незаконне зняття, перенесення, переміщення, зберігання, транспортування ґрунтового покриву (поверхневого шару) землі, порушення порядку користування ґрунтовим покривом землі*

Вчинення особою суспільно небезпечно-го діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, є єдиною юридичною підставою настання кримінальної відповідальності [1, с.67; 2, с.85]. Однією з умов успішної діяльності правозастосовних органів є чіткий опис ознак об'єктивної сторони в законі про кримінальну відповідальність [3, с.47].

Проблемою відображення ознак об'єктивної сторони в законі в свій час займалися: М.І. Панов, який вважав, що не всі ознаки об'єктивної сторони повинні знайти своє відображення у диспозиції статті; Г.І. Зуйков, який у свою чергу вважав, що в диспозиції статті описується не діяння, а спосіб його вчинення, тобто діяння дорівнює способу; Я.В. Браїнін, який наполягав на тому, що у деяких складах злочинів, наприклад «шпигунство», насправді перераховані не діяння, а способи вчинення злочину. Таким чином, сьогодні існують різні точки зору на розглядуване питання, яке має важливе практичне та теоретичне значення через відображення у законі насамперед ознак об'єктивної сторони.

Метою статті є вдосконалення

об'єктивної сторони незаконного заволодіння ґрунтовим покривом землі (ст. 239-1 КК України) для відображення її в законі про кримінальну відповідальність в зв'язку із існуванням особливостей предмету вказаного злочину та висунення пропозиції щодо конкретизації видів діянь, в яких може виражатись вищезазначений злочин.

В теорії кримінального права існує позиція, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого злочину виступає тільки суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) [1, с.66; 2, с.84]. Тому є і законодавче підтвердження – ч.3 ст.4 КК, яка часом вчинення злочину визнає час вчинення особою, передбаченої законом про кримінальну відповідальність, дії або бездіяльності.

Суспільно небезпечне діяння у ст.239¹ КК описане як «незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя і здоров'я людей або довкілля» (ч.1 ст.239¹ КК).

Однак зазначимо, що диспозиція у такому вигляді потребує, на наш погляд, деяких уточнень. Як видається, застосоване поняття «незаконне заволодіння» не відбиває в повній мірі змісту суспільної небезпеки діяння, оскільки не охоплює всіх випадків користування ґрунтовим покривом землі всупереч унормованому порядку. А саме, при недотриманні порядку використання природних ресурсів (це можуть буди дії по використанню, зняттю, переміщенню тощо) винна особа може недотримуватись всіх необхідних, законодавчо визначених умов такого використання – керуватись вказівками відповідних нормативних актів, але реалізувати своє право шляхом дотримання лише частини з них. Натомість, здатність поняття «порушення» повністю охоплювати випадки суспільно небезпечної поведінки особи, в межах соціально (позитивно) зорієнтованої системи, неодноразово відзначалось в науковій літературі [4, с.6], визнається іншими вченими і нами. Таким чином, недотриман-

ня порядку використання природного ресурсу у вигляді ґрунтового покриву землі або часткове його дотримання (порушення норм, масштабів зняття ґрунту тощо) є порушенням екологічних прав зацікавлених осіб.

Саме тому, при визначенні форми діяння, на нашу думку, слушно використовувати у диспозиції словосполучення «порушення порядку», замість «незаконне заволодіння», що дозволить точніше відбити зміст вчинюваного суспільно небезпечного діяння.

Так, у ч.1 ст.239¹ КК не йдеться про «зняття» поверхневого шару землі. Натомість передбачено, що заволодіння поверхневим шаром землі розпочинається з дій по його відокремленню, як початкової стадії зняття. Самі дії по зняттю, порушенню, перенесенню (переміщенню) поверхневого покриву землі заборонені адміністративним законодавством (ст.53³ КупАП).

У зв'язку з тим, що існує законодавчо визначений порядок зняття, переміщення, зберігання тощо ґрунтового покриву (поверхневого шару) землі, це є ще одним із аргументів визнання злочином дій, пов'язаних саме з порушенням порядку їх здійснення за умови заподіяння ними суттєвої суспільно небезпечної шкоди чи створенням загрози заподіяння такої шкоди життю і здоров'ю людей або довкіллю.

Наведена пропозиція редакційних змін до ст.239¹ КК, що стосується використаних законодавцем понять при побудові диспозиції, дозволяє вирішити й «зняти» низку питань правозастосовного характеру.

Так, у законі відсутнє визначення «незаконного заволодіння» ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) землі, як, власне, і «заволодіння». У цьому, окрім іншого, вбачається неузгодженість норм кримінального законодавства і законодавства, що регулює сферу землекористування, яка, у свою чергу, видається чи не найголовнішою проблемою в юридичному аспекті розглядуваного питання.

Дійсно, використання законодавцем терміну «заволодіння» при конструюванні диспозиції ст.239¹ КК України не в повній мірі відповідає поставленим перед нормою завданням по охороні суспільних відносин у зазначеній сфері, допускає неоднозначне тлумачення її змісту.

Досліджуючи термін «заволодіння» та простежуючи в історичному аспекті його застосування, можна дійти висновку, що він використовувався і використовується як один із способів надбання прав власності на нерухоме майно, яке фактично знаходиться у володінні іншої особи.

У чинному законі про кримінальну відповідальність термін «заволодіння» зустрічається при описі дій, спрямованих на заволодіння майном, майновими правами (тобто, при описі об'єктивної сторони складів злочинів проти власності). При здійсненні дій по зняттю поверхневого шару землі, виходячи з положень закону, приналежність земельної ділянки винній особі визначального значення мати не буде через похідний характер у даному випадку майнових відносин.

Більше того, одночасне використання законодавцем проаналізованих вище понять: «незаконне» та «заволодіння» зайве, адже, як було вже зазначено, заволодіння – це завжди незаконно і стосується майна (права на майно), що належить іншій особі. Таким чином, напрошується висновок, що в існуючій редакції ст.239¹ КК України за дії, пов'язані із незаконним заволодінням ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) землі можливо притягти особу до кримінальної відповідальності лише за заволодіння ґрунтовим покривом із земельної ділянки, яка їй не належить.

Інший аспект порушеного питання, в силу бланкетного характеру диспозиції норми ст.239¹ КК, стосується відсутності законного порядку заволодіння поверхневим шаром землі. Натомість, більш менш докладно унормовано дії по зняттю, транспортуван-

ню, охороні, користуванню ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) землі тощо.

Такими нормативними актами, як: Конституція України, Земельний кодекс України, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону земель», «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність» тощо в загальних рисах визначено порядок і умови використання земельних ресурсів, принципи державної політики в розглядуваній сфері земельних відносин, повноваження державних органів. Детальніше положення, що стосуються порядку і умов здійснення певних (окремих) дій (наприклад, зняття ґрунтового покриву землі) містяться в законодавчих та підзаконних нормативних актах, таких як: Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст.26), ДБН, постанови Кабінету Міністрів України, листи Держкомзему України, рішення органів місцевої влади тощо.

Під зняттям ґрунтового покриву (поверхневого шару) землі слід розуміти дії, спрямовані на відділення ґрунтового покриву або його частини від земельної ділянки, складовою частиною якої він є, (або виокремлення останнього з екосистеми) з метою подальшого використання чи без такої, дозвіл на які не було отримано в установленому законом порядку. Дії по перенесенню ґрунтового покриву – наступний (самостійний) етап незаконної діяльності (в разі відсутності відповідного дозволу органів влади), що перебуває у нерозривному зв'язку із зняттям ґрунту. Далі, використання ґрунтового покриву (поверхневого шару) землі полягає в зміні місця розташування останнього. Дане поняття допомагає визначитись із стадіями вчинення розглядуваного злочину. Так, якщо «перенесення ґрунту» – окрема від його «зняття» дія (етап), то розглядуваний злочин вважається закінченим з моменту зняття останнього.

Тобто, нормативними актами регулюється порядок використання, зняття, перемі-

щення, зберігання, складування тощо поверхневого шару землі. Одночасно підкреслимо, що проаналізовані нами нормативні акти не містять норм, які описують порядок законного заволодіння ґрунтовим покривом землі.

Викладені вище аргументи на користь заміни терміну «незаконне заволодіння» терміном «порушення» та характеристика нормативних вимог щодо порядку користування поверхневим шаром землі надає можливості піддати науковому аналізу інші поняття, що застосовані законодавцем для опису об'єктивної сторони розглядуваного злочину.

Як вбачається, окрім порушення порядку землекористування при зняття поверхневого шару землі, діяння може полягати у таких формах, як: порушення ґрунту, його зняття, переміщення, перенесення, транспортування, перевезення, складування рекультивация, охорона, збереження, використання.

Порядок здійснення дій по зняттю, переміщенню (перенесенню) ґрунтового покриву (поверхневого шару) землі детально регулюється Державними будівельними нормами, такими як: ДБН «Охорона навколишнього природного середовища в процесі будівництва» (розділ 10), затверджених Наказом Держкоммістобудування України від 03.04.1996 р. № 49 і введених в дію 01.09.1996 р., ДБНА.3.1-5-96, ДБН Б.2.4-3-95 «Генеральні плани сільськогосподарських підприємств» та лист Державного комітету України у справах містобудування і архітектури, затверджений наказом Держкоммістобудування України від 27.01.1995 р. № 17 тощо. Глибина знімання родючих шарів ґрунтів також регламентується на законодавчому рівні (Держстандарт 17.5.3.06-85). Отже, згідно діючого законодавства, зняття гумусованого шару ґрунту та його подальше раціональне використання є обов'язковим за будь-яких робіт (видобуток корисних копалин, промислове, цивільне будівництво тощо).

Вище вказані нормативні акти регулюють порядок здійснення певних видів діяльності (будівельної, архітектурної, видобувної тощо), у тому числі вони торкаються питань зняття ґрунтового покриву землі, якщо така діяльність вимагає втручання в сферу землекористування. Так, положеннями окремих проаналізованих вище нормативних актів описується порядок і умови такого зняття, передбачена відповідальність в разі порушення вимог останніх.

Необхідно відмітити, що предмети злочинів проти власності та проти довкілля суттєво різняться між собою, тому використовувати ідентичну термінологію не коректно. В протилежному випадку, своє визначальне місце втратить один із основних об'єктів, поставлених під охорону кримінального закону, а саме – суспільні відносини з забезпечення довкілля.

В разі не вирішення поставлених вище питань насамперед щодо чіткого визнання дій, які вважатимуться злочином, предмету такого злочину та його визначальних ознак тощо на законодавчому рівні, на практиці проблематично буде визначитись із стадіями вчинення незаконного заволодіння ґрунтовим покривом земель, що впливатиме на кваліфікацію дій винної особи, звідси – на призначення покарання.

Розглянуті дії по зняттю та переміщенню ґрунтового покриву землі в подальшому зазвичай спрямовані на його використання, що являє собою діяльність, спрямовану на вилучення корисних властивостей з визначеного предмету. Така діяльність може бути як суспільно корисною, так і шкідливою, тому неможливо однозначно визначитись з тим, чи входять такі дії до об'єктивної сторони розглядуваного злочину. З іншого боку, дії по зняттю ґрунтового покриву землі, в разі отримання відповідного дозволу, можуть перерости в незаконні дії, якщо особа після проведення, наприклад, будівельних робіт, не використає знятий шар землі для впорядкування території, а здійснить про-

даж знятого покриву землі.

В свою чергу, порушення ґрунту – це такі його зміни, що відбуваються при виконанні пошукових робіт, видобуванні та переробленні корисних копалин, при будівництві підприємств та доріг зберігання [5, с.34]. Порушення ґрунту зазвичай починається зі зняття останнього, його виокремлення й подальшого, наприклад, переміщення, що, в свою чергу, може призвести до зсуву порід, перемішування верхнього родючого шару землі з неродючими шарами тощо. Таке явище викликає зміни ґрунтового покриву, гідрологічного режиму, утворення техногенного рельєфу та інші недоброякісні зміни. Порушені землі втрачають свою початкову цінність та є джерелом негативного впливу на навколишнє середовище [6, с.23–24]. Вказані дії можуть входити до складу розглядуваного злочину через їх характер і спрямованість та можливість поставлення під загрозу спричинення шкідливих наслідків.

Певні нормативні вимоги слід, на наш погляд, поширити і на діяльність з уже знятим родючим шаром, під час якої може мати місце порушення порядку землекористування в плані ст.239¹ КК. Означена діяльність охоплює випадки транспортування поверхневого шару, його охорони, збереження, рекультиватії, складування тощо.

Так, транспортування – це комплекс заходів з переміщення ґрунтового покриву землі за допомогою технічних заходів. Особливих вимог до здійснення таких дій законодавчими актами не встановлено. На нашу думку, повинні існувати певні перестороги щодо здійснення вказаної діяльності через специфічність предмету розглядуваного злочину, природу його походження тощо. Складування – це консервування визначеної складової екосистеми з метою збереження її корисних властивостей. Такі дії можуть не мати безпосереднього відношення до дій по зняттю ґрунтового покриву, однак повинні входити до об'єктивної сторони розгляду-

ваного злочину через наявність в них, в разі порушення вимог до їх здійснення, суспільної небезпеки. Так, об'єм ґрунтової маси, що підлягає зняттю і роздільному складуванню, визначається в проектах рекультивациі порушених земель.

Також у законодавчих актах по регулюванню розглядуваної сфери суспільних відносин зустрічається поняття «охорона», «збереження», «рекультивация». Всі з вказаних понять спрямовані на вирішення питання щодо забезпечення такої складової екосистеми як ґрунтовий покрив землі. Відповідно до п.10.2 вказаних ДБН, будівельно-монтажні роботи по спорудженню будь-яких об'єктів повинні здійснюватись із дотриманням вимог природоохоронного законодавства (ДБН «Охорона навколишнього природного середовища в процесі будівництва»). Так, рекультивация земельних ділянок здійснюється шляхом пошарового нанесення на малопродуктивні земельні ділянки або ділянки без ґрунтового покриття знятої ґрунтової маси, а в разі потреби – і материнської породи в порядку, який забезпечує найбільшу продуктивність рекультивованих земель.

Зазначені вище підзаконні нормативні акти та державні стандарти описують порядок зняття і використання знятого ґрунтового покриття землі, визначають права і обов'язки суб'єктів здійснення такої діяльності, порядок і умови отримання дозволу на проведення робіт тощо.

Отже, суспільно небезпечне діяння, як ознака об'єктивної сторони, становить собою порушення порядку користування чи використання ґрунтового покриття (поверхневого шару) землі і може полягати в недотриманні або невиконанні порядку користування природним ресурсом, якщо це створило небезпеку для життя і здоров'я людини або довкілля.

Тому, на наш погляд, усі розглянуті вище дії, спрямовані на порушення, зняття, переміщення, транспортування, рекультивацию,

охорону, збереження тощо поверхневого шару землі можуть складати об'єктивну сторону розглядуваного злочину, адже закон про кримінальну відповідальність покликаний забезпечити найбільш цінні суспільні відносини, які регулюються іншими сферами законодавства, від суспільно небезпечних посягань.

Таким чином, суспільно небезпечним діянням, що передбачене ст.239¹ КК України і призводить до погіршення якісного стану ґрунтового покриття земель, потрібно вважати порушення спеціальних (законодавчо визначених) правил зняття, переміщення, перенесення, транспортування, порушення, рекультивациі, охорони ґрунтового покриття (поверхневого шару) землі, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або для довкілля. Саме з моменту створення цієї загрози настання шкідливих наслідків цей злочин і вважатиметься закінченим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Мельник М. І. – К. : Атіка, 2009. – 347 с.
2. Сташис В. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. В. Сташис, В. Я. Тацій. – Х. : ЮрІнком, 2010. – 380 с.
3. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навчальний посібник / Андрушко П. П., Стрижевська А. А. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 342 с.
4. Статистичний щорічник України за 2002 р. – Київ : Державний комітет статистики України, 2005. – 664 с.
5. Старовойда В. П. Охорона земель при будівництві і експлуатації доріг / Старовойда В. П., Дзюба П. П. – К. : Урожай, 1987. – 136 с.

6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу : у 2 т. – Т. 2 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-тє вид., переробл. та доп. – К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. – 626 с.

Олійник О. С. Деякі особливості об'єктивної сторони незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) землі (ст.239¹ КК України) / О. С. Олійник // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 417–422 [Електронний ресурс].

Розглянуті питання щодо виявлення засобів на предмет вдосконалення відображення об'єктивної сторони незаконного заволодіння ґрунтовим покривом землі (ст.239-1 КК України) в законі. Висловлені пропозиції щодо опису діяння вказаного злочину. Проаналізовані можливі способи виконання об'єктивної сторони незаконного заволодіння ґрунтовим покривом землі.

Олейник Е.С. Некоторые особенности объективной стороны незаконного завладения почвенным покровом (поверхностным слоем) земли (ст.239-1 УК Украины)

Рассмотрены вопросы по выявлению способов на предмет усовершенствования отображения признаков объективной стороны незаконного завладения почвенным покровом (поверхностным слоем) земли (ст.239-1 УК Украины) в законе. Высказаны предложения относительно описания деяния упомянутого преступления. Проанализированы возможные способы исполнения объективной стороны незаконного завладения почвенным покровом (поверхностным слоем) земли.

Oliynik O.S. Some Features of the Objective Side of Misappropriation of Soil Cover (a Surface Layer) of Land (Clause 239-1 of the Criminal Code of Ukraine)

This article deals with the detection of reflection on the subject of improving the objective of misappropriation of land surface soil (Clause 239-1 of the Criminal Code of Ukraine) in the law. Expressed proposition to describe the actions specified offense. The possible ways of implementation of the objective side of misappropriation soil layer (surface layer) of land.